

CRÍTICA

Elegies del caló

PAU DITO TUBAU

ASSAIG

Juli Vallmitjana,
De la raça que es perd.
Edició d'Enric Casasses.
Pròleg de Julià Guillamon,
Edicions de 1984.
Barcelona, 2005.

La data d'aparició de les primeres obres escrites de Juli Vallmitjana, 1906, no només coincideix més o menys exactament amb l'aparició del Noucentisme promogut per Eugeni d'Ors sota el patrocini de la Lliga Regionalista, sinó amb l'inici d'un període de propostes i requestes catalanistes en què la fixació de l'idioma era una proclama compartida que passava per fonamentar amb solidesa la llengua a venir, enllà dels calcs castellans i de l'escassa ciència de les temptatives prèvies, que va provocar tant el progressiu descrèdit de la graciosa generació modernista, castigada per bohèmia, confusa i sediciosa, com l'exaltació intransigent d'una Barcelona civilitzada en què la misèria i la immundícia ciutadanes no semblaven existir.

Vallmitjana, això no obstant, va resistir les investides sense immutar-se perquè tenia prou problemes personals a l'hora de compaginar l'escriptura amb la professió d'argenter, en un conflicte que el va induir a firmar amb pseudònim alguns llibres. El seu pare havia fundat el 1860 l'empresa familiar Plateria y Metales Vallmitjana, i el fill, més privilegiat, va poder estudiar les dites belles arts a la Llotja, va coincidir amb una colla de bons artistes -Nonell i Gual, entre els més cèlebres- i va voler fer de pintor durant uns anys, però sembla que no se'n va sortir i que passat el pendent de la crisi va canviar els pinzells per les plomes, a benefici nostre, perquè així la literatura va guanyar tot el que havia guanyat la pintura des de la presentació dels retrats més maleïts de l'època, amb la vida cansada de la gent marginal com a rerefons, del fabulós Nonell.

Fet i fet, les grandeses de l'ofici devien ser beneficioses per al jove que s'instruïa amb ulls delerosos en l'art, no només perquè el treball constant de l'argent és una branca de la joieria que es compta per tradició entre les tasques arte-

HEREUS DE JULI VALLMITJANA

EL MÓN DELS GITANOS VA SER UNA DE LES FONTS INSPIRADORES DE JULI VALLMITJANA, AL CENTRE DE LA FOTO AMB BARRET

sanés més valorades, les anomenades arts menors -les distincions entre arts de primera o de segona, o entre el que és o no és art, tenen uns matisos de concepte tan vaporosos i tan històricament difusos que fan feredat-, sinó per les similituds entre fets d'esperit com ara cissellar, esmaltar, encunyar, incrustar, martellejar i embotir tota mena de matèries informes, com ara lletres impreses i peces de platí; però diversos condicionaments i diferenciacions socials van fer que hagués de suportar sense preveure-ho l'escissió entre l'entusiasme per l'escriptura i una professió més avara d'ardors, si fa no fa com una creu colgada a l'esquena d'aquelles que inventava per als objectes litúrgics de l'argenteria.

FRACTURA ENTRE MONS

El que per a diversos artistes moderns havia estat la ruptura de l'artista solitari amb la societat, va ser per a Vallmitjana una imposició aliena i una fractura obligada entre mons. No és estrany, en aquest sentit, que més enllà d'afinitats d'escola i de gustos adquirits, se sentís atret pels personatges dels suburbis i els paisatges suburbans, la vida cràpula i la *pinta xunga*

d'alguns lladres, mafiosos i malfactors, i que s'acostés a col·lectius com ara els gitanos i els jueus, bandejats per les majories, per observar-ne les grandeses i misèries fins a poder reflectir-ne la parla, els usos i els costums. Les ramificacions i les incògnites del problema les explica Julià Guillamon en un magnífic assaig introductor que combina la reconstrucció biogràfica a través de les novel·les, manuscrits inèdits, testimonis orals i contrastos amb la biblioteca familiar, amb un comentari a l'obra, la figura i la biografia a través de diversos detalls.

En les novel·les i les narracions de Vallmitjana hi ha salts sobtats de registre que converteixen en impossible la seva reducció a corrents o tendències unívokes: una òptica pictòrica afí a cert modernisme pels tons decadents; un costumisme més o menys carregat de suspens escènic i de drama d'escenari; elements realistes i naturalistes que ja voldrien tenir molts documentals d'ara, amb una inusual capacitat de penetració en altres realitats; apunts d'orientalisme i d'esoterisme que van ser titllats d'exòtics per crítics poc llegits o massa esbiaixats; i comentaris idealistes i

moralistes que provenen de sistemes de creences i de religions més o menys antitètiques. L'amalgama és tan irreductible a períodes i a diferenciacions evolutives que esdevé un terreny propici per a crítics amb ganes de brega, perquè s'acosta al grotesc des del coneixement comú del pintoresc i salta de la picaresca de tasca a la llegenda fantàstica com si no passés res. Però, gustos a part, hi ha elements que el converteixen en mestre entre mestres més enllà de les injustícies històriques que han provocat que la seva recuperació com a narrador, després de *La Xava* i de *Sota Montjuïc*, s'hagi produït gairebé un segle després de l'eclosió inicial: el primer, la prosa parlada.

FENÒMENS AMB SEQÜELES

Ni els noucentismes de llarga durada, ni la remoguda de la Guerra Civil i la dictadura, fenòmens amb moltes seqüeles, i encara menys la sospita difícilment comprovable que els argots descrits per Vallmitjana no siguin calcats als reals -les lleis narratives, i en especial la versemblança, s'erigeixen per juxtaposició d'artificis en tensió o en conflicte, sense correspondència estricta amb els fets, com a edificació més o

menys atribuïble i assimilable a posteriori a les diverses realitats-, permeten disminuir o baratar la seva genialitat en la construcció de diàlegs i monòlegs, en sintonia accelerada amb el model costumista que Robert Robert i Emili Vilanova havien practicat anteriorment. I el millor és que les descripcions d'escenes i d'escenaris que els emmarquen, enllà dels eventuals comentaris personals del narrador, són d'una eficàcia tota clàssica que col·labora a reproduir la paraula viva "tant en el caló dels gitanos catalans i castellans com en l'argot de la murrialla": cabanes i carros en racons insalubres, als afores de la ciutat, plantats amb filferros neulits, velles barraques plenes de polls, amb gossos sarnosos furgant a fora les deixalles dels sots empudegats, i tot presentat amb un estil àgil, directe i compacte en què els girs castellans no grinyolen ni molesten, sinó que conformen la recreació de realitats. Amb Vallmitjana i els seus proscrips es troben les veus silenciades d'un temps encès, per a molts menys sortós, que ja no hi és, la literatura arraconada d'un període que ha trigat massa temps a fer-se de nou present.